

ELŐSZÓ AZ 1940 NOVEMBERI NÉMET—SZOVJET TÁRGYALÁSOKHOZ

Ribbentrop¹⁸ 1940. október 13-án levelet írt Hitler nevében Sztálinnak, azzal a céllal, hogy rábíjra a Szovjetuniót a háromhatalmi paktumhoz¹⁹ való csatlakozásra. Molotov²⁰ részletesen áttanulmányozta a német javaslatot Berlinben — a német vezetők társaságában —, majd november 25-én átnyújtott a moszkvai német nagykövetnek egy gondosan kidolgozott, a szovjet feltételeket tartalmazó nyilatkozatot.

A párhuzam a Konstantinápoly-egyezmény, az 1940. novemberi tárgyalások és a II. világháborút közvetlenül követő szovjet követelések között a tengerszorosokra vonatkozólag arra adhat alkalmat, hogy ebből az aspektusból szemléljük a háború második évének őszén lezajlott Berlin—Moszkva párbeszédet.

1939 augusztusában Sztálin Ribbentroppal folytatott tárgyalásai során — Hitler várákozásával ellentétben — még csak említést sem tesz a tengerszorosokról vagy Isztambulról, pedig a Führer előzetesen felhatalmazta külügyminiszterét annak közlésére — mintegy baráti gesztusként —, hogy a Reich nem mutat érdeklődést ezen területek irányába. Elképzelhető, hogy a szovjet állam vezetője nagyon is tisztában volt a tengeri átjárók fontosságával és éppen hallgatásával próbálta palástolni ezt.

1940 nyarán Sztálin — noha még kételkedik a német győzelmeket illetően, de a brit összeomlással már számol — igyekszik olyan benyomást kelteni, mintha Moszkva hajlandó lenne alkalmazkodni az új rendhez. Ugyanakkor nem sokkal a francia fegyverletételt követően Molotov már kiszivárogtatta, hogy a Szovjetunió meg akarja fosztani Törökországot a tengerszorosok feletti kizárólagos ellenőrzés jogától.

¹⁸ Joachim von Ribbentrop (1893—1946): 1938-tól a Német Birodalom külügyminisztere. A nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék mint háborús bűnöst halálra ítélte.

¹⁹ 1940. szeptember 27-én Németország, Olaszország és Japán — győzelmük biztos tudatában — háromhatalmi kölcsönös segítségnyújtási egyezményt kötött, a jövőbeli ellenségeskedések megelőzése és saját befolyási övezeteik megeremítése céljából.

²⁰ Vjacseszlav Mihajlovics Molotov (1890—1986): 1931 és 1941 között a Népbiztosok Tanácsának elnöke; 1939-től tíz éven át külügyi népbiztos, majd külügyminiszter.

Az 1940. november 12-i német ajánlat a négyhatalmi egyezmény megkötésére a Szovjetunió befolyásának az Indiai-óceán felé történő kiszélesítését javasolja. Hitler talán komolyan gondolta, hogy Oroszország csatlakozásával a „brit oroszlán” már térdre kényszeríthető lesz és akkor a négyek feloszthatják az „Óriásbirtokot”. Valószínűbbnek tűnik azonban a feltevés, hogy Berlin csak Európáról akarta elterelni a szovjet diktátor figyelmét. Ez annál is inkább helytálló lehet, mert alig három héttel a szovjet feltételeket tartalmazó válasz után a fűhrer jóváhagyta a Barbarossa tervet — aligha csak Molotov jegyzékének hatására.

1940. november 25-i keltezésű a fentebb említett szovjet válasz, melyben az előzetes német tervek elfogadásának feltételei foglaltak. Úgy tűnik, Molotov legfőbb kívánsága az, hogy országa ellenőrzést gyakorolhasson a fekete-tengeri átjárók felett. A feltételekből kitűnik, hogy a Wehrmacht előrenyomulását az oroszok Finnországban és a Balkánon tartották a legveszélyesebbnek. Sztálin a tengelyhatalmak garanciájánál — a szorosoknál — jobban bízott saját katonai támaszpontjaiban. Nem foglalkozott Indiával, mert érdeklődési körén kívül esett, és nem akarta az összeütközést Angliával, amely 1940 késő ősze — láthatóan — megakasztotta Hitler démoninak hitt gépezetét.

A német vezető számára a szovjet feltételek teljesíthetetlenek voltak; csak akkor fogadhatta volna el azokat, ha maga is felhagy a Szovjetunió elleni támadás tervével és ha ő sem tart az orosz agressziótól. Ezek a feltételek egyben a szovjetek félelmeit is igazolják; Sztálin a molotovi válaszon keresztül nem a végső győzelem utáni zsákmányra jelentette be igényét, hanem valószínűbb, hogy maguk a tárgyalások — miként 1939 nyarán²¹ — jelentettek lehetőséget az idő- és erőnyerésre.

Amikor 1944 nyarán a Vörös Hadsereg közeledett a Szovjetunió 1941-es határaihoz, Sztálin diplomatai előkeresték a cári titkos szerződéseket — melyeket Leninék érvénytelenítettek —, és valószínűleg úgy okoskodtak, ha a szövetségesek egykoron olyan busás jutalmat szántak szerényebb háborús eredményekért, akkor most sem fogják irigyelni e jutalmat vagy legalábbis annak jelentős részét. Sztálin joggal érezhette azonban, hogy Oroszország nyugati szövetségesei a háború alatti ígéreteket békeidő-

²¹ Az 1939. augusztus 23-án megkötött német—szovjet meg nem támadási szerződésről van szó.

ben rendre megtagadták. Potsdamban az angolok hiúsították meg Moszkva azon tervét, hogy szovjet támaszpontokat létesíthessen a tengerszorosoknál.

Befejezésül arra emlékeztetnék, hogy a Truman-doktrína és egyben a Törökországnak szánt amerikai segély meghirdetésében szerepet játszott az is, hogy a szovjet külpolitikai aktivitás felerősödött a tengeri átjáró feletti ellenőrzés megkaparintására.